

NYUGATI MAGYAR IRODALOM

Arday Géza : Wass Albert munkássága Értől az Óceánig

Wass Albert írásaiból élénk tárul és megelevenedik a föld minden szépségével Erdély, melyet *karddal és kaszával* védtek őseink. Sokat szenvedett föld ez, ahol ha kellett a kaszából fegyver egyenesedett, és amikor béke lett, akkor fölhangzott a prédikátori ige: kovácsoljatok a kardokból ekevasat. S az ott élők így cselekedtek, mert a békességkeresés volt a kenyerük, nem pedig az örök háborúskodás. Azonban az ösztönös önvédelem, a túlélés minden határainkon túl élő magyar alapállása. Egyszer egy öreg székely paraszt azt mondta egy televíziós műsorban, hogy „*magyarnak lenni jó, de nagyon nehéz*”. Wass Albert regényírói munkássága ezzel az érzéssel közelíthető meg a legjobban.

Wass Albert számára Erdély nemcsak földrajzi egység volt, hanem egyúttal az igazság és a tisztesség hazája. Nem véletlen - ezt több ízben vallotta is -, hogy a vallásszabadság elsőként Erdély lelkéből fakadt. 1934-ben jelent meg az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában a Farkasverem című regénye, melynek köszönhetően vált a neve országosan is ismertté. Ezért a regényéért odaítélték számára a Baumgarten-díjat. Regényében a mezőségi földbirtokos helyzetéről adott számot. A regényben, mint általában a többi művében is, az erdő csöndje, a vadak és növények világa hangsúlyozottan van jelen, mert Wass Albertnek finom és sajátos érzéke van a tájleírásokhoz és a természet ábrázolásához. Az Erdélyi Szépmíves Céhnek 1935-ben lett a tagja, ahol sorra napvilágot láttak jelentős művei, majd 1938-ban tagja lett az Erdélyi Helikonnak is, 1939-ben pedig az Erdélyi Irodalmi Társaságnak és a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak is. Azonban írói munkásságának a legnagyobb elismerést az jelentette, amikor 1944-ben a Magyar Tudományos Akadémia a tagjai közé választotta.

Wass Albertet 1936-ban hívták meg először Marosvécsre, ahol az Erdélyi Helikon háromnapos találkozója tartották. A várkastély fiatal urával, Kemény Jánossal már jól ismerték egymást, hiszen rokoni kapcsolatban álltak egymással. Ekkor Wass Albert 28 éves fiatalember volt, s gyakran vadászott együtt Bánffy Miklóssal, akinek a buzdítására kezdett el tollat is forgatni. Addigra már ifjú fejjel ismerte Kós Károlyt, Reményik Sándort és Áprily Lajost is, aki korábban tanára volt. „*Marosvécs az erdélyi irodalom olimpusza volt, ahova csak lábujjhegyen és lélegzetvisszafojtva lehetett belépni*” - írta. Az első találkozón Tamási Áronnal és Molter Károllyal kerültek egy szobába, Tamásival akkor találkozott életében először. Átbeszélgették az egész éjszakát, s egy életre szóló barátságot kötöttek egymással. „*Ennek az első találkozásnak az utolsó estéjén – 1992. májusában írta egyik levelében – olvasta föl Dsida Jenő nagyszerűen szép versét, a Magyar Zsoltárt. Összeszoruló szívvel ültünk ott mindannyian a vécsi vár nagy nappali szobájában s megkönnyesedett nagyon a szemünk, amikor Dsida Jenő tiszta, érces hangján fölcsendültek a szavak: »Mérges kígyó legyen eledelem, ha rólad megfeledkezem, ó Magyarország... nyelvemen tüzes szeget üssenek át, mikor nem téged emleget, népem, te drága, te egyetlen, te szent...«. A vers után mély csönd borult a szobára. Aztán Kós Károly fölkel a nagy karosszékéből, csontos, bajszos arcán könnyek csorogtak alá, odalépett Dsida Jenőhöz és megölelte. »Te taknyos«, morogta, »te semmirevaló, hogy mertél ilyen szépet írni...!«*”. Ilyen szellemben és ilyen hangulatban zajlottak a marosvécsi találkozók.

A találkozó megszületésének nem csak a romantikus oldalával szükséges foglalkoznunk, hanem a valósághoz, a realitáshoz közelebb eső részével is. A régi Magyarország fölosztása után az az írói réteg, amelyik Budapesthez volt kötve, egy csapásra irodalmi kapcsolat és kiadói lehetőségek szempontjából teljesen magára maradt. Ebben az új történelmi helyzetben fölmerült az önálló tenni akarás igénye, vagyis egy független irodalmi központ kialakítása, mely szükségszerűen alkalmazkodik az új társadalmi és politikai viszonyokhoz. Kemény János Kuncz Aladárral ült le beszélni a jövőről, hogy úgymond feltérképezzék a megmaradt irodalmi életet. Emellett meg kellett keresni azokat a gazdasági feltételeket, amelyekkel tovább lehet lépni, vagyis ami a könyvkiadás megoldását jelenti. A nyelv tisztasága és a kultúra megőrzése érdekében Kós Károlyék nagy

lelkesséssel megindították az Erdélyi Szépmíves Céhet, azonban ehhez nem állt rendelkezésükre semmilyen anyagi háttér. Ezt megtámogatva hívták össze az első Helikonos Találkozót. Kemény János azzal, hogy megszervezte a találkozót, – ami Berde Mária felvetésére szerveződött meg – tulajdonképpen megmentette az erdélyi irodalmunkat. Így aztán szép lassan megindult a Helikon. A fiatal báró a várkastélyával és mecénatúrájával a magyar irodalmat szolgálta, aki a Helikon alapításakor népi írónak tartotta magát. Érdekes kérdésként hangzott el: *hány fenyőfát ér a magyar irodalom?* Tudniillik ez a kiváló ifjú arisztokrata a saját eladott erdeinek az árát irodalmi és színházi pályázatokra fordította. A háború után a kommunista Romániában mindenétől megfosztva, jó ideig mészégetőként dolgozott.

*

Wass Albert számos regényt írt, melyeknek Erdély, az erdélyi ember és a táj voltak a témái. A háború után elhagyta az országot, ami egyúttal azt is jelentette, hogy emigráns íróvá vált, és írói munkásságával a nyugati magyar irodalmunkat gazdagította. Az a megdöbbentő, hogy az emigrációban élő Wass Albert regényeit olvasva, fel sem merül, hogy az írójuk nem Erdélyben éli a mindennapjait, hanem Amerikában, mert választékos mezőségi nyelvét a több évtizedes emigráció lét sem kezdte ki.

1962-ben megalapította – az egykori Erdélyi Szépmíves Céh mintájára – az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet (American Hungarian Literary Guild), majd Danubian Press néven saját kiadóvállalatot hozott létre. Ez a kiadó nemcsak könyveket adott ki, hanem angol nyelvű folyóiratokat is, amelyek Erdély kérdéskörét és problémáit mutatták be és elemezték. Transilvanian Quarterly néven, Hungarian a negyedévente megjelenő Quarterly-ben pedig felvállalta az összmagyarság problémáinak és eredményeinek az ismertetését.

Wass Albert írói mivoltára meghatározó jelentőségű volt a mezőségi származása és református vallása. Válaszúton, Kolozs vármegyében 1908. január 8-án született gróf Wass Endre és báró Bánffy Ilona egyetlen gyermekeként. Ifjú éveit abban az erdélyi világban töltötte, amelyben a magyar arisztokrata és nemes elsősorban nem előkelősödő úr volt, hanem inkább primus inter pares, az egyszerű nép bölcs vezetője, s a falu gondjának-bajának a megoldója. Nagyszüleimtől és idős rokonaimtól tudom, hogy természetesen még a húszas és harmincas években is tartottak vadászatokat, ám ezek soha nem torkolltak esztelen állapotpusztításba. A földeket észszerűen művelték meg, s nem zsákmányolták ki. A fakitermelés mindig megállt azon a ponton, amely nem zavarta meg az erdő egyensúlyát. Azok a régi világból elének toppanó emberek, akiket Wass Albert a regényeiben megelevenít, még tudták, hogy nem élhetik föl a föld kincseit, Isten ajándékát, a saját utódjaik, fiaik és unokáik elől. Hasonlóan a Helikon-alapító báró Kemény Jánoshoz és a közéletnek állandóan áldozó gróf Bánffy Miklóshoz, aki szintén jelentős dolgokat tett az erdélyi magyarság kulturális önvédelméért, szellemi és lelki fölemelkedéséért, ami mára semmivé lett. Kizárólag a megmaradt irodalmi alkotásokból és a még meglévő épületekből következtethetünk egykori idők és nemzedékek dicsőségére. A jelen meglehetősen lehangoló, főleg azért, mert minden próbálkozás ellenére olyan cikkek látnak napvilágot, mint ami a Népszava 2004. március 11-i számának 6. oldalán Hamvay Péter tollából látott napvilágot: „*A hazai jobb oldal kultikus írójává növekvő, korábban szinte ismeretlen szerző személye itthon és Romániában egyaránt megosztja a közvéleményt. Wass Albert nevét néhány éve alig ismerték idehaza. A két világháború közti irodalom óriásai mellett a 19. század eleji romantikus stílusban írt regényei, versei árnyékban maradtak.*”

*

Wass Albert első felesége Siemers Éva (1914-1991) volt, akihez első fokú unokatestvérség is fűzte, ugyanis a szülei testvérek voltak. A házasságukból hat fiú született, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a gyerekek számára az anyai nagypapjuk és nagyanyjuk egyúttal, egy személyben: nagybátyjuk és nagynénjük is volt. Siemers Évával a hamburgi otthonában, 1980-ban Szabó T. Attila készített interjút, amely a Studia Nova, 1994. évi első évfolyamának első számában, a 199-215. oldalakon jelent meg nyomtatásban. Szabó T. Attila a jegyzetapparátusban leírta azt az esetet, amikor Király István a nagyhatalmú marxista irodalomtörténész és Kossuth-díjas professzor 1980-ban egy nemzetközi finnországi kongresszuson politikailag elítélő hangon szólt Wass

Albertről, ahol a szintén jelenlévő Szabó T. Attila szót kért Király után és a résztvevők előtt visszautasította az elhangzottakat. Sajnos Király hatása az lett, hogy a Groningeni Egyetemen elindult nyugati magyar irodalommal foglalkozó kutatási terv – a Király által megbírált kutatónő visszakozása miatt – leállt. A kutatónőnek, érezve a helyzetet, tanácsosabb volt úgymond semlegesebb témát keresnie, ami ellen az akkori pártvezetőknek sem lehetett újabb kifogásuk.

*

Az is meglehetősen szomorú és tragikus történet, ami 1996-ban, illetve 1997-ben zajlott. Wass Albert magyar állampolgárságért folyamodott, mert nyolcvannyolc éves korában magyar állampolgárként szeretett volna haza látogatni, és szellemi hagyatékát Magyarországra „haza” hozni. Sajnos ez olyannyira meghiúsult, hogy a Belügyminisztériumnak egy főosztályvezetője sajnálattal tudatta az öreg íróval – a levelet közreadta az Új Idők 1998. január 15-i száma (III. évf./2.) – hogy a „magyar állampolgárságát – az 1945. évi fegyverszüneti egyezmény rendelkezései alapján – elvesztette, így a magyar állampolgárság fennállását tanúsító bizonyítványt kiállítani nem tudok. Tájékoztatom arról, hogy a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény alapján, visszahonosítás útján szerezheti meg ismét a magyar állampolgárságot, ha ennek törvényi feltételei fennállnak. A törvény előírásai szerint kérelmére visszahonosítható az, aki bevándorlási engedéllyel Magyarországon lakik. A törvény nem teszi lehetővé a bevándorlás alóli mentesség megadását. A visszahonosítási kérelem éppen ebből adódóan csak Magyarországon nyújtható be, a bevándorlást követően létesített lakóhely szerinti polgármesteri hivatalban. Kérem, a fentieket megértően fogadni szíveskedjék. Budapest, 1997. január 21. Tisztelettel: Dr. Ugróczy Mária főosztályvezető”.

Ezután Csoóri Sándor, aki akkor a Magyarok Világszövetségének az elnöke volt, levélben Kuncze Gábor belügyminiszterhez fordult egy méltányos(abb) megoldás keresése miatt, aki meg is ígérte az ügy rendezését. Hónapok teltek el ez után, ameddig a Magyar Köztársaság Belügyminisztériuma állampolgársági bizonyítványt állított ki (Iktatószáma: Á-1983/1997), melyet a Magyar Nemzet 1998. február 21-i számának 17. oldalán másolatban közölt: „A rendelkezésre álló adatok alapján bizonyítom, hogy Wass Albert astori lakos, aki Válaszút helységben 1908. év január hó 8. napján született, az 1993. évi LV. törvény alapján magyar állampolgár. Budapest, 1997. június 26.

Barackza Róbertné helyettes államtitkár, a belügyminiszter helyett”. Fél évre volt szükség ahhoz, hogy ugyanarra a törvényre hivatkozva Wass Albert megkaphassa a magyar állampolgárságot, azonban ezzel még nincs vége az állampolgárság kérésének, illetve megadási történetnek, mert a helyettes államtitkár asszony által aláírt levél aljára – apró betűvel – az is oda volt írva, hogy „A bizonyítvány a kiállítástól számított egy évig érvényes”. A hosszú huzavona után ilyen késszúrást postáztak az akkor 90. évében járó írónak, aki a XX. századi erdélyi és egyetemes magyar irodalom egyik jelentős személyisége volt. Persze ez „csak” egy levél, de a szúrás szívet és lelket ért, és nem csak az íróéban, hanem mindazokéban, akik tisztelik őt. Ez egy finomított módszer volt, nem olyan, mint a hetvenes években megkísérelt merénylet, melyet diplomata-útlevéllel ellátott Securitate-ügynökök készítettek el, amit akkor a kádári Magyarországon hivatalos közöny és hallgatás vett körül. Sajnos mind a mai napig vannak olyanok, akik gyalázzák az emlékét, de most már haló porai fölött. Először a temetése körül támadtak bonyodalmak, jelenleg pedig a román hatóságok döntése következtében, az Erdélyben lévő szobrát és emlékművét kellett eltávolítani. Szánalmas és szomorú jelenségről beszélhetünk, mely mögött emberek húzódnak meg, akik az utasításokat kieszelik, akik kiadják és akik ezeket végre is hajtják. Azonban ez kevés ennyi magyarázattal, mert az eset több a leírtaknál: az idézett dokumentumok, illetve a halála utáni események drámai helyzetet tükröznek, amelyek kultúránkat sértik és áttételesen magyarságunkat, történelmünket gyalázzák.

Wass Albert attól tartott, hogy a szovjet megszállás évtizedeiben, a szocializmus eszmevilágában nevelkedett magyar ifjúságot nem hatja majd át a hazaszeretet, ezáltal az művei is üres szélmalomokká válnak. Hála Istennek ez teljes mértékben nem következett be, mert voltak és vannak közösségek és családok, akiknek idős vagy vezető tagjai hangsúlyosnak érzik és komolyan veszik az utánuk jövő nemzedék hagyománytisztelő és humanista nevelését. A rendszerváltás után azt reméltük, hogy a szellemi életünk fontosnak tartja majd a tankönyvek és kézikönyvek, valamint a lexikonok kiegészítését, átírását. Nem így történt. Wass Albert munkássága még mindig nem foglalhatta el méltó helyét. Az Akadémiai Kiadó által megjelentetett Új Irodalmi Lexikon például

mindössze kilenc sorban méltatja az író, arról nem is beszélve, hogy a felsorolt műveinek listája is meglehetősen hiányos. Azonban a hiányos hivatalos irodalomtörténeti elemző, filologizáló és feldolgozó munka ellenére a Kráter Kiadó életműsorozata nagy sikerrel fogy a fiatal nemzedék körében is. Ez egyelőre elég eredmény, hiszen csak tizenhárom évvel vagyunk a rendszerváltozás után. Korábban nem hogy némaság övezte, s nem jelenhetett meg hazai tájon egyetlen műve sem, de még a könyvtárakból is kiirtották, jobb esetben a háború előtti kiadások zárolt részlegbe kerültek. Ötvenhárom esztendő emigráció után térhetett haza a szellemi hagyatéka és az életműve, mely a kiadó jóvoltából, az olvasók és érdeklődők számára folyamatosan hozzáférhetővé válik. Remélhetőleg többé már nem lehet tudatosan elzárni a műveit, előbb vagy utóbb tudomásul kell venni a jelenlétüket, hatásukat és meg, illetve el kell ismernie a szakmának, valamint az irodalom tanároknak is.